

Zaštitna istraživanja na trasi autoceste Slavonica prapovijesnog, rano i kasnosrednjovjekovnog naselja Bentež kod Beketinaca 2007. i 2008. g.

Slavonica Motorway Route – Rescue Excavations of the Prehistoric, Early and Late Medieval Bentež Settlement near Beketinci in 2007 and 2008

Kornelija Minichreiter
Zorko Marković

Primljeno/Received: 16. 03. 2009.
Prihvaćeno/Accepted: 22. 05. 2009.

Institut za arheologiju iz Zagreba proveo je zaštitna arheološka istraživanja na trasi međunarodne autoceste Budimpešta – Ploče, koja pod imenom Slavonica Hrvatskom ide od Belog Manastira preko Osijeka do Svilaja. Na dionici Osijek – Đakovo istražen je lokalitet AN 18, na zemljištu Bentež kod Beketinaca. Tijekom 2007. i 2008. g. otkriveni su ostaci tri naselja: prapovijesnog naselja lasinjske kulture (oko 4 000 g. prije Krista), ranosrednjovjekovnog naselja (od 9. do 11. st.) i kasnosrednjovjekovnog naselja (od 14. do početka 16. st.).

Ključne riječi: autocesta Budimpešta – Ploče, zaštitna istraživanja, Bentež, Beketinci, naselje, lasinjska kultura, rani srednji vijek, kasni srednji vijek

Key words: Budapest–Ploče motorway, rescue excavations, Bentež, Beketinci, settlement, Lasinja culture, Early Middle Ages, Late Middle Ages

Na trasi međunarodne autoceste Budimpešta – Ploče, koja se u Hrvatskoj gradi pod imenom Slavonica, od Belog Manastira preko Osijeka do Svilaja, od jeseni 2007. do ljeta 2008. g. Institut za arheologiju iz Zagreba proveo je zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta AN 18, stacionaža 41+700 do 42+100, na zemljištu Bentež kod sela Beketinaca.¹ Ovim radovima prethodila su probna arheološka istraživanja radi utvrđivanja rasprostranjenja i vrste nalazišta koje je tijekom 2006. g. proveo Hrvoje Kalafatić, dipl. arheolog, iz Instituta za arheologiju iz Zagreba (Wiewegh, Revald-Radolić 2007, 7-9). Utvrđeno je da planirana trasa autoceste s nadvožnjakom i pristupnim cestama prelazi preko većega srednjovjekovnog naselja i dijela prapovijesnog naselja pa je odlučeno da se istraži i neposredno ugrožen prostor između ovog spleta cesta. Ta odluka Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture² omogućila je posebno vrijedna ot-

krića središnjeg dijela prapovijesnog naselja s objektima lasinjske kulture, jedinstvenim u ovom dijelu Europe. Ukupno istražena površina, koja je obuhvatila trasu glavne autoceste s pristupnim cestama i zemljištem između cesta, iznosila je 60.300 m².

Zemljište Bentež dio je najnižeg dijela aluvijalne ravnice južno od Osijeka koju presijecaju vodeni tokovi Karašice, Vučice i Vuke. Istraženo zemljište lokaliteta Bentež nalazi se oko 3 km sjeverno od današnjeg toka rijeke Vuke i najbliže je današnjem naselju Beketinci.

Najstariji dio nalazišta pripada eneolitičkoj lasinjskoj kulturi iz vremena oko 6 000 godina prije sadašnjosti, tj. s kraja 5. i početka 4. tisućljeća prije Krista, odnosno iz razdoblja srednjeg eneolitika (Dimitrijević 1979, 137-181). Otkriven je dio velikog naselja bakrenog doba koje se sastojalo u svojem zapadnome – radnom dijelu od brojnih jama za vađenje gline i dvije veće peći za pečenje glinenog posuđa i glinenih predmeta. U istočnom – stambenom dijelu naselja otkrivene su tri vrlo velike zemunice (20 x 30 m) s bunarima na rubnom dijelu, kao i temelji pet nadzemnih kuća. Najveća nadzemna kuća bila je dugačka 30 m i široka 12 m, s tri prostorije i manjom kućom (8 x 5 m, s dvije prostorije) na svojoj južnoj strani (Raczky 2006, 379-398; Virag, Figler 2007, 345-364). Pronađena je prilična količina keramičkog posuđa i žlica. Grublje posuđe lasinjske kulture, u čijoj se fakturi nalaze krupnije primjese pijeska i usitnjenog kamena, ima oker, crvenu i smeđu do sive boje. To su uglavnom lonci i lončići, zdjele, tave i keramičke žlice s otvorom za dršku (Regeny 2006, 67-74, fig. 25; Straub 2006, 33-60). Ručke na keramičkom posuđu su obične (okrugle i ovalne), ali i kljunaste, te s roščićem na vrhu. Javljaju se i dugmetaste ili šiljaste plastične aplikacije, a ponekad i plastične grede s otis-

1 Stručna voditeljica radova bila je dr. sc. Kornelija Minichreiter, a zamjenici dr. sc. Zorko Marković iz Instituta za arheologiju iz Zagreba te diplomirane arheologinje Maja Bunčić i Mirela Pavličić (dokumentacija radova). Arheološku fotodokumentaciju vodio je Želimir Brnić, dipl. arheolog. Geodetsko snimanje terena i izradu nacrtne dokumentacije objekata provela je Nela Kovačević sa suradnicima iz tvrtke Arheo plan d.o.o. iz Konavala. Povremeno su u radovima sudjelovale arheologinje mr. sc. Daria Ložnjak Dizdar i Katarina Botić iz Instituta za arheologiju te studenti arheologije Filozofskog fakulteta iz Zagreba. Stručni suradnici u ekipi bili su: Mato Batorović i Andrija Vranka iz Iloka i Stanko Jačimović iz Slavonskog Broda. Fizičke poslove na iskopu obavljali su radnici iz Beketinaca, Vuke, Širokog Polja, Osijeka, Iloka, Bapske i Slavonskog Broda.

2 Organizaciju probnih istraživanja i provedbu zaštite arheoloških nalazišta vodili su arheolozi: mr. sc. Zoran Wiewegh iz Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture iz Zagreba i Vlatka Revald-Radolić iz Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture iz Osijeka.

Sl. 1. Beketinci, Bentež, nadzemna kuća 3 u naselju lasinjske kulture (sinimila: K. Minichreiter)

Fig. 1 Beketinci, Bentež, above-ground house 3 in the Lasinja culture settlement (photo: K. Minichreiter)

cima prsta (Marković 1994, 92-93, T. 20, 1-6). Finije posude pročišćenije je fakture, pretežno sive i crne boje i najčešće bogato ukrašeno. Prema obliku to su bikonične zdjele, ponekad dopunjene jezičastom ukrašenom drškom na prijelomu u donji ugnuti dio, zatim zaobljene zdjele i terine, zdjele na šupljoj nozi sa zadebljanjem u gornjem dijelu te vrčevi s ručkom do oboda, koja je također ponekad ukrašena. Ukrasi su pretežno urezani, udubljeni i žigosani: to su prepleti snopova kosih i ravnih linija u različitim kombinacijama, zatim ljestvičasti motivi, no javljaju se i ispunjeni trokuti te zakrivljene i šiljaste trake, dok horizontalni i kosi nizovi točkica ili zarezata ponekad imaju funkciju poruba posude ili motiva (Marković 1983, 251-262, T. 1-3). Osim keramike pronađeno je i nešto litike – ulomci kamenih alatki, sjekire s rupom za nasad drške. Najbliže analogije ovom naselju pronađene su pri zaštitnim arheološkim istraživanjima trase autoceste Slavonice, i to 3 km sjeverno na lokalitetu Dubrava kod Čepinskih Martinaca³ i 12 km južno na lokalitetu Palača kod Tomašanaca (Balen 2008, katalog izložbe). Dalje analogije nalaze se u lasinjskom naselju u Koški, s tim da se arheološki materijal u Beketincima nešto razlikuje od koškanskog (Marković 1977, 44-46, T. 1-8).

Arheološka građa prapovijesnog naselja iz Beketinaca pripada kasnom stupnju lasinjske kulture, pa se može prije radiokarbonskih analiza, datirati u srednji eneolitik oko 4000 g. prije Krista.

Srednjovjekovni dio naselja, od kojeg su na zadanoj trasi ceste istražene 4/5 njegove površine, egzistirao je u dva navrata. Na sjevernom rubnom dijelu istraženog dijela prapovijesnog naselja otkrivene su dvije jame s ranosrednjovjekovnim nalazima. Vjerojatno se preostali dio naselja prostirao dalje prema

sjeveru ispod današnje poljske ceste i na oranicama sjeverno od zadanog terena za istraživanje. Među nalazima ovoga ranosrednjovjekovnog naselja nalazi se posude jednostavnih oboda, ukrašeno češljastom valovnicom i ulomci bikonične duboke posude – kotlića,⁴ što ga datira u 9.-11. stoljeće.

Drugi dio srednjovjekovnog naselja je mnogo veći i može se okvirno datirati u 14. i 15. st. te sam početak 16. st., kada je prestalo postojati, najvjerojatnije zbog turskih provala i ratova. Naselje se prostiralo u dužini od oko 200 m (od sjeveroistoka prema jugozapadu) i širini približno 100 m, od sjeverozapada prema jugoistoku i zauzimalo je površinu oko 20.000 m². Pretpostavljamo da je od toga samo 3 000 m² ostalo neistraženo na zemljištu izvan zadane trase autoceste i to mali dio istočnog rubnog dijela naselja. Inače, istraživanja su obuhvatila cijelo naselje s njegovim južnim, zapadnim i sjevernim rubnim dijelom. U ovome srednjovjekovnom naselju otkriveno je oko 35 zemunica s nadzemnom drvenom konstrukcijom i oko 15 drvenih kuća pravokutnog tlocrta, koje su unutar kuće imale male podrumске jame. U nekim nastambama otkrivena su kućna ognjišta, a izvan njih ostaci 56 krušnih peći, što bi govorilo o nazočnosti približno 50 obitelji. Stoga se pretpostavlja da je u ovome naselju moglo živjeti oko 700-900 stanovnika. U prilog činjenici da je ovdje bilo izgrađeno, za ono vrijeme, veliko naselje ide i otkriće dvije kovačnice na jugozapadnome i sjeveroistočnom dijelu naselja. U jamama s velikim pećima otkrivena je velika količina zgure (šljaka, troska), a u jednoj prostoriji kovačnice i kostur goveda (možda obredno ukopan). Pored stambenih objekata otkrivene su i radne jame (neke su imale na suprotnim stranama utore za drvenu gredu) u kojima su se najvjerojatnije

3 Neobjavljeno, izlaganje H. Kalafatića na znanstvenom skupu HAD-a u Osijeku 2008. g.

4 Istovrsne posude nađene su u ranosrednjovjekovnim nalazištima na trasi autoceste Budimpešta – Ploče u Mađarskoj prema predavanju Mikloša Takacsa, održanog na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Zahvaljujem kolegi Miklošu Takacsu na obavljenoj stručnoj ekspertizi keramike.

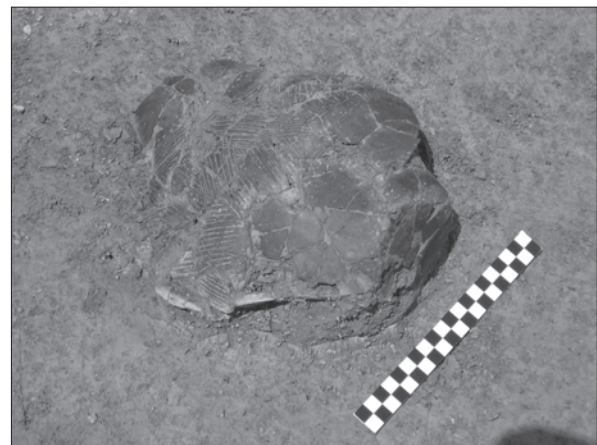
Sl. 2. Beketinci, Bentež, velika nadzemna kuća 4 s manjom nadzemnom kućom 5 i velikim dvorištem (zemunicom) s bunarom u naselju lasinjske kulture (snimio: J. Sudić)

Fig. 2 Beketinci, Bentež, large above-ground house 4 with a smaller above-ground house 5 and a large yard (pit dwelling) with a well in the Lasinja culture settlement (photo: J. Sudić)

odvijale različite obrtničke aktivnosti. Nađena su i tri bunara te ostaci velikih drvenih ograda.

Mnoštvo keramičkog posuđa, koje je nađeno u kućama i jamama, može se razvrstati u grubu svakodnevnu, s više primjesa pijeska i sitnih kamenčića te finiju gotičku, koja je vrlo pročišćene fakture. Oblici grublje keramike su pretežno srednje veliki lonci i lončići, no svako domaćinstvo imalo je po nekoliko velikih lonaca-pitosa (za zalihe hrane) u više dimenzija. Malobrojne zdjele i poklopci također su dio kućnog inventara. Boja grubog posuđa varira od crne i sive do crvene. Kod grube keramike obodi su uglavnom zadebljani i izvijeni, te blago raščlanjeni i oštri. Ukrasi grube keramike su urezani i žljebljeni (ravne crte u nizovima, valovnice većih ili manjih dimenzija, ponekad jednodredne, a katkad višeredne), te žigosani horizontalni nizovi malih pravokutnika, kvadratića, polukrugova ili trokuta, često na istoj posudi odjednom. Najčešće su ukrašeni vrat i trbuh, ali se ukrašava i obod te unutarnja strana posude, kao i donji vanjski dio. Grubo posuđe je bez ručke, a samo na nekoliko lonaca trbuh je ukrašavala gredasta aplikacija ukrašena urezanim valovnicom ili nizovima kosih i X motiva. Neka dna imaju reljefno istaknut znak križa. Fina gotička keramika (u literaturi zvana još i ugarskom), boce, lonci, vrčevi, šalice i čaše, bili su sastavni dio kućnog inventara svakog domaćinstva. Ova vrsta keramike pretežno je svijetloke ili bjelkaste do svijetlosive boje, s naglašenim tragovima lončarskoga kola na unutrašnjoj strani. Obodi su često višestruko raščlanjeni, ali se nailazi i na jednostavne gredaste ili jastučaste. Neki primjerci imitiraju grube oblike lonaca (imaju žljebljenu valovnicu i više redno žigosanje), no većinom se radi o specifičnim oblicima vrčeva i lonaca s jednom ili dvije ručke te bocama, šalicama i čašama. Vrlo često je posuđe oslikano kosim crvenim ili crvenosmeđim linijama, koje često prelaze u mre-

žasti motiv. Oslikana je cijela posuda, od oboda preko trbuha do dna. Ručke su također oslikane kosim linijama, motivom borove grančice ili mreže. Osim tih motiva, javljaju se još i porubne ravne linije kao i veće točke te motiv „sunca“ sa zrakama. Iznenađuje velika količina ove fine keramike, što podsjeća na situaciju u Našicama, gdje se gotovo sigurno i proizvodila takva fina gotička keramika u razvijenome i kasnome srednjem vijeku. Ova vrsta posuđa nađena je do sada samo u srednjovjekovnim burgovima, npr. Ružica kod Orahovice (Radić, Bojčić 2004, 187-189) i samostanu klarisa u Našicama (Mažuran 1956, 95-120, T. VII, VIII). Osim posuđa pronađeno je u mnogim

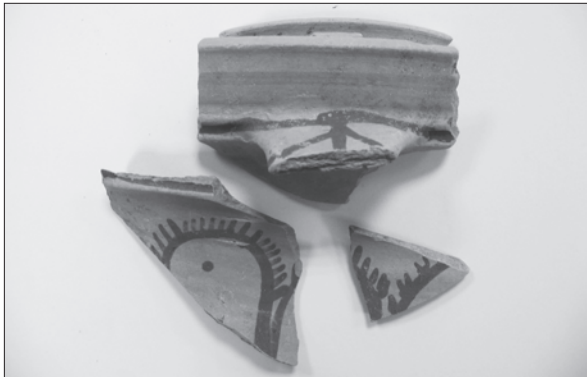
Sl. 3. Beketinci, Bentež, lonac ukrašen urezanim ornamentima lasinjske kulture (snimila: K. Minichreiter)

Fig. 3 Beketinci, Bentež, a pot decorated with the incised ornaments of the Lasinja culture (photo: K. Minichreiter)

Sl. 4. Bekerinci, Bentež, drveni temelji kuće u središtu kasnosrednjovjekovnog naselja (snimio: Ž. Brnić)

Fig. 4 Bekerinci, Bentež, wooden house foundations in the centre of the Late Medieval settlement (photo: Ž. Brnić)

Sl. 5. Bekerinci, Bentež, dio vrča fine slikane gotičke keramike kasnosrednjovjekovnog naselja (snimila: K. Minichreiter)

Fig. 5 Bekerinci, Bentež, part of a jug of finely painted Gothic pottery from the Late Medieval settlement (photo: K. Minichreiter)

Sl. 6. Bekerinci, Bentež, lonac, vrč i boca fine gotičke keramike kasnosrednjovjekovnog naselja (snimila: K. Minichreiter)

Fig. 6 Bekerinci, Bentež, pot, jug and bottle of fine Gothic pottery from the Late Medieval settlement (photo: K. Minichreiter)

Sl. 7. Bekerinci, Bentež, gotička zvjezdasta ostruga kasnosrednjovjekovnog naselja (snimila: K. Minichreiter)

Fig. 7 Bekerinci, Bentež, Gothic star-shaped spur from the Late Medieval settlement (photo: K. Minichreiter)

objektima u južnom dijelu naselja izuzetno mnogo keramičkih predmeta u obliku kugli, diskova i plosnatih valjaka. Njihova namjena nije posve jasna, jer neki istraživači smatraju da su to grijači za kuhanje tekućine, no ne treba isključiti mogućnost da su služili kao oružje u ova nemirna vremena, s obzirom da su pronađeni u velikim količinama samo u južnome rubnom dijelu naselja. Isti predmeti otkriveni su i u inventaru objekata susjednoga manjega srednjovjekovnog naselja Stara Vodenica kod Jurjevca Punitovačkog (Balen 2008, katalog izložbe) oko 5 km jugozapadno od Benteža kod Beketinaca.

U objektima srednjovjekovnog naselja, pored keramike, dio inventara činilo je oko 320 metalnih predmeta, pretežno željeznih, različite namjene. Iako su metalni predmeti u postupku čišćenja i konzervacije, među njima mogli su se prepoznati dijelovi oružja, poljoprivrednog alata, kožarskog alata, konjske opreme kao i kućnih uporabnih predmeta (Krajić 2003, dil 1, dil 2). Među dijelovima oružja nađene su različite vrste strjelica, dio nadžaka, dio buzdovana i korice od bojnog noža ili mača. Od muške opreme bilo je više primjeraka gotičkih zvjezdastih ostruga i pređica s trnom. Brojni su i dijelovi konjske opreme i konjske potkove. Obrtničkim alatima pripadaju: kožarski nož, kožarsko strugalo, pila, svrdlo, kliješta, pincete, škare kao i škare za striženje ovaca. Nađeni su i brojni obični i ukrasni čavli, klinovi, okovi, šarke od vrata ili škrinja, brave, zasuni i ključevi. U kućnom inventaru bili su brojni noževi i britve kao i nekoliko tankih igala (Radić, Bojčić 2004, 187-189). Od ženskog nakita otkriveni su ostaci brončanih naušnica s jednom jagodom, brončani privjesci i nekoliko finih brončanih ukrasnih igala. Dio kućnog inventara činile su i brojne glinene kugle (promjera u prosjeku oko 5 cm) koje su možda kao dio bojne opreme služile za pračku.

Veliko iznenađenje predstavljalo je otkriće bule, olovnoga papinskog pečata s neke isprave, koja je nađena u urušenoj peći u blizini jedine kuće s drvenim temeljima u cijelom naselju, izgrađene u sjevernom dijelu naselja. Očuvana polovica olovnog pečata prikazuje na aversu lik sv. Pavla, a iznad glave je natpis SPAS ... kratica za „Sv. Petar Apostol Sv. (Pavao) apostol.“ Na reversu su tri reda slova dosta nečitka, no mogla su se identificirati slova u prvom redu GRE, pa je prema ikonografskom prikazu glave sv. Pavla i prema dijelovima slova i brojeva, prepoznat natpis Gre(go)rius XI., (Ricci 1985, 156), koji je upravljao Katoličkom crkvom 1370.-1378. godine (I Papi 2002, 102). Sveta Stolica s papinskim pečatima izdavala je razna pisma – bule (svečano pismo) o imenovanju biskupa, kanonika, dozvolama velikašima za izgradnju crkava i samostana, povlastice pojedinim crkvama ili oltarima u crkvama. Za sada ostaje otvoreno pitanje kome je mogao biti upućen kakav dokument iz kancelarije Svete Stolice sa papinskim pečatom.⁵ Možda na pravi trag upućuju povijesni izvori prema kojima se papa Grgur XI. godine 1374. dopisuje s đakovačkim biskupom Petrom i ostalim kaptolskim kanonicima (Gulin 2001, 165; Gašić 2000, 84). Sljedeće godine papa Grgur XI. potvrdio je darovnicu hercega Kolomana iz 1239. godine kojom je osnovao bosansku crkvu, uz potvrdu pape Grgura IX. kojom je odredio izvor prihoda bosanskom kaptolu (Gašić 2000, 85).

Veličina istraženoga kasnosrednjovjekovnog naselja, postojanje dvije kovačnice, velika količina luksuzne keramike u kućama kao i otkriće papinskog pečata, ukazuju da je naselje očito imalo viši standard života nego susjedna naselja i vjerojatno bilo središnje naselje na posjedu Gorjanskih. U kasnom srednjem vijeku naselje je igralo važnu ulogu među posjedima moćne velikaške obitelji Gorjanski, čije je sjedište bilo u obližnjim Gorjanima. Ova obitelj je upravo u 14. i 15. st. bila na

5 O papinskim dokumentima, posebno o pečatima ne postoji mnogo literature. Stručnu analizu i identifikaciju pečata obavio Mato Batorović iz Iloka, na čemu se posebno zahvaljujemo.

Sl. 8. Beketinci, Bentež, dio škara iz kasnosrednjovjekovnog naselja (snimila: K. Minichreiter)

Fig. 8 Beketinci, Bentež, a part of scissors from the Late Medieval settlement (photo: K. Minichreiter)

Sl. 9. Beketinci, Bentež, avers papinskog pečata od olova – papa Grgur XI., 1370.-1378.g. (snimila K. Minichreiter)

Fig. 9 Beketinci, Bentež, avers of the papal lead seal – Pope Gregory XI, 1370-1378 (photo K. Minichreiter)

vrhuncu moći u Hrvatsko-ugarskom Kraljevstvu. U povijesnim izvorima navodi se da su bosanska dobra (odnosi se na kaptolska u Đakovu i okolici) mnogo pretrpjela u vrijeme građanskog rata 1398.-1421. godine i potpuno nestala poslije 1463. g. (Gašić 2000, 85). Naselje je porušeno i stradalo u požaru, možda upravo u to vrijeme feudalnih sukoba ili prilikom koje od turskih provala.

Literatura

- Balen J., 2008., Rezultati zaštitnih arheoloških istraživanja na trasi autoceste Beli Manastir – Osijek – Svilaj, Zagreb, katalog izložbe.
- Dimitrijević, S., 1979., Lasinjska kultura, PJZ III (eneolitsko doba), Sarajevo, 137-181.
- Gašić, E., 2000., Kratki povijesni pregled biskupija bosansko-đakovačke i srijemske, Osijek.
- Gulin, A., 2001., Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: Sjeverna i središnja Hrvatska, Zagreb
- I Papi, 2002., I Papi Venti secoli in storia. 2. izdanje, Vatikan – Rim.
- Krajčić, R., 2003., Sezimovo Ušće, *Archaeologie Stredověkého Poddanškého města 3*, Kovarna v Sezimově, Ústí a analýza výrobků ze železa, díl 1, díl 2, Praha-Sezimovo Ústí – Tabor.
- Marković, Z., 1977., , Problem eneolita u našičkoj regiji, *AVes* 27/1976, Ljubljana, 44-46, T. 1-8.
- Marković, Z., 1983., Prilog poznavanju razvijene i kasne lasinjske kulture u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. *PodrZb* 83, 251-262, T. 1-3.
- Marković, Z., 1994., Sjeverna Hrvatska od neolita do bronzanog doba, Koprivnica, 92-93, T.20, 1-6.
- Mažuran, I., 1956., Arheološko iskapanje u Našicama, *OsijZb V*, Osijek, 95-120, T. VII, VIII.
- Raczky, P., 2006., House-structures under change on the Great Hungarian Plain in Earlier.
- Phases of the Neolithic, *Homage to Milutin Garašanin*, Beograd, 379-398.
- Radić, M., Bojčić, Z., 2004., *Srednjovjekovni grad Ružica*, Osijek, 187-189.

Regeny, J., 2006., Kaposvár-Gyertyános, die Siedlung der Lengyel-Kultur, *Od Sopota do Lengyela*, *Annales Mediterranea*, Koper, 67-74, str. 72-73, fig. 25.

Ricci, S., 1985., Il sigilo nella storia e nella cultura. *Mostra documentaria*. Rim.

P. Straub, P., 2006., Middle Copper Age Settlement at Sormás, *Archaeological Investigations in Hungary 2005.*, Budapest 2006., 33-60.

Wiewegh, Z., Revald-Radolić V., 2007., *Autocesta V-c, dionica Osijek-Đakovo*, AN 18 Beketinci-Bentež, *HAG* 3/2006., Zagreb 2007, 7-9.

Virag, Z. M., Figler A., 2007., Data on the settlement history of the Late Lengyel Period of the Transdanubia on the basis of two sites from the Kisalföld (Small Hungarian Plain), *The Lengyel, Polgár and related cultures in the Middle/Late neolithic in Central Europe* (edit. J. Kozłowski i P. Raczky), Kraków, 345-364.

Summary

The Institute of Archaeology in Zagreb conducted rescue excavations along the route of the international Budapest–Ploče motorway, which passes through Croatia under the name of Slavonica from Beli Manastir via Osijek to Svilaj. On the Osijek–Đakovo section, the AN 18 site was excavated on a plot of land called Bentež near Beketinci. In 2007 and 2008, the remains of three settlements were discovered: a Prehistoric Lasinja culture settlement (ca 4,000 BC), an Early Medieval settlement (9th to 11th century) and Late Medieval settlement (14th to early 16th century).

The Bentež plot is situated on the lowest part of the alluvial plain south of Osijek, intersected by the courses of the Karašica, Vučica and Vuka rivers. The excavated plot of the Bentež site lies approximately 3 km north of the present course of the Vuka river and it is the closest to the modern settlement of Beketinci. The oldest part of the site belongs to the Eneolithic Lasinja culture from approximately 6,000 years before present, i.e. to the end of the 5th and the beginning of the 4th millennium BC or the mid-Eneolithic (Dimitrijević 1979, 137-181). Part of a large Copper Age settlement was uncovered which in its western, working part, consisted of numerous clay pits and two larger kilns for baking pottery and other clay artefacts. In the eastern, residential part of the settlement, three very large pit dwellings (20 × 30 m) with wells on their margins and the foundations of five above-ground houses were excavated. The largest above-ground house was 30 m long and 12 m wide, with three rooms and a smaller house (8 × 5 m, with two rooms) on its southern side (Raczky 2006, 379-398; Virag and Figler 2007, 345-364). A considerable quantity of pottery and spoons was found. According to the shape these are biconical bowls, at times supplemented with a tongue-shaped decorated handle at the biconical belly line, then there are round bowls and terrinae, bowls on a hollow foot with a thickening at the upper section and jugs with sometimes decorated handle reaching up to the brim. Decorations are mostly incised, depressed and stamped. They are composed of interlaced groups of various combinations of diagonal and straight lines and ladder-shaped motifs. Filled triangles also appear as well as curved and pointed stripes, while horizontal and diagonal sequences of dots or incisions sometimes function as trimming of the vessels or motifs (Marković 1983, 251-262, P. 1-3). In addition to pottery, some lithic objects were uncovered as well: fragments of stone tools, axes with holes for fitting shafts.

The Medieval part of the settlement, of which four fifths of the entire surface were excavated on the given motorway route, existed during two separate periods. In the northern marginal part of the excavated section of the Prehistoric settlement two pits with early medieval finds were discovered and the remaining part of that settlement probably extended below today's country road leading across the fields further north. Among the finds from this Early Medieval settlement, there are vessels with simple brims, decorated with combed wavy lines and fragments of a deep biconical vessel – a kettle,⁷ dating the settlement from the 9th to 11th century.

The second part of the medieval settlement is much larger and can be dated to approximately the 14th and 15th century and the very beginning of the 16th century, when it ceased to exist – most likely due to Ottoman invasions and wars. The settlement covered a surface of approximately 20,000 m² out of which 17,000 m² were explored. In the settlement, roughly 35 pit dwellings were excavated with an above-ground wooden structure and about 15 wooden houses with a rectangular floor-plan which contained small cellar pits. In some dwellings hearths were discovered and outside of them the remains of 56 bread ovens, suggesting that there were approximately 50 families living here at that time. Therefore, it is assumed that

7 Similar vessels were found at Early Medieval sites on the Budapest–Ploče motorway route in Hungary according to lecture given by Miclós Takacs at the Faculty of Arts and Letters in Zagreb. We thank our colleague Miclós Takacs for the pottery expertise.

the settlement had between 700 and 900 inhabitants. Discovery of two forges in the south-western and north-eastern parts of the settlement also confirms the theory of existence of a large settlement for that time. Substantial quantities of dross were discovered in the pits containing large furnaces and in one room of the forge a bovine skeleton (possibly a ritual burial) was found. Besides residential facilities, work pits were uncovered (some of them with slots for wooden beams at opposite sides) in which most likely various crafts proceeded. Furthermore, three wells and the remains of large wooden fences were found. The house inventory consisted of numerous vessels: middle sized and small pots, bowls, lids and several big pots – pitboi (for food reserves) of various sizes in every household. Fine Gothic pottery (also referred to as Hungarian in the literature) – bottles, pots, jugs, cups and glasses – formed a constituent part of the inventory of every household. Among them are pots and jugs with rectangular motifs (nets, diagonal lines), motifs of the sun with sun-beams combined with dots, all painted red on a light ochre background. Besides pottery, a large part of the inventory of the medieval settlement facilities consists of metal artefacts (approximately 320) predominantly iron, of various functions: parts of weapons, military equipment, horse equipment, agricultural tools, leather tools, as well as household artefacts. Among the women's jewellery, the remains of single-head bronze earrings, bronze pendants and several fine bronze decorative needles were excavated. Part of the household inventory also included numerous clay balls (their average diameter being approximately 5 cm) that might have served sling ammunition.

A big surprise was the discovery of a bull, the papal lead seal used for various charters, found in a collapsed furnace near the only house in the settlement that had wooden foundations, situated in the northern part of the settlement. The preserved half of the lead stamp bears the figure of St. Paul on the averse and above his head there is an inscription SPAS..... – an abbreviation for "St. Peter the Apostle St. (Paul the Apostle)". On the reverse there are three rows of letters,

rather illegible, but it was possible to identify the letters in the first row – GRE. According to the iconographic presentation of St. Paul's head and according to the parts of letters and numbers, the inscription Gre(go)rius XI (Ricci 1985, 156), who administered the Catholic Church between 1370 and 1378 (I. Papi 2002, 102), may here be identified. The Holy See with papal seals issued various charters – bulls (ceremonial letters) – appointing bishops and canons, permits to noblemen to build churches and monasteries, privileges to single churches or church altars. The question remains open as to whom a document from the Holy See may have referred to.⁸ Historical sources, according to which Pope Gregory XI in 1374 maintained correspondence with Peter, the Bishop of Đakovo, and other canons of the cathedral chapter, may be on the right track (Gulin 2001, 165; Gašić 2000, 84). A year after, Pope Gregory XI confirmed Duke Koloman's Deed of Gift from 1239 by which he established the Bosnian Church with the support of the Pope Gregory IX and established a source of finances for the Bosnian cathedral chapter (Gašić 2000, 85).

The size of the excavated Late Medieval settlement, the existence of two forges, the large quantity of luxury pottery in the houses as well as the find of the papal seal, suggest that the standard of living in the settlement was obviously higher than in neighbouring settlements and that it was probably a central settlement of the Gorjanski estate. In the Late Middle Ages the settlement played an important role among the estates of the powerful noble Gorjanski family, whose centre was in nearby Gorjani. This family attained the peak of their power in the Croato-Hungarian Monarchy precisely in the 14th and 15th century. Historical sources indicate that the Bosnian estates (referring to the cathedral chapter estates in Đakovo and its surroundings) were greatly damaged during the Civil War of 1398-1421 and completely disappeared after 1463 (Gašić 2000, 85). The settlement was burned down and destroyed in a fire perhaps precisely at the time of feudal conflicts or during one of the Ottoman invasions.

8 There is not much literature on papal documents, particularly on seals. The expert analysis and identification of the seal was done by Mato Batorović from Ilok and we would like to convey our gratitude to him.